

A MAGYAR NÉVHASZNÁLAT VÁLTOZÁSAI A KÁRPÁT-MEDENCÉT ÁBRÁZOLÓ TÉRKÉPEKEN

FARAGÓ IMRE

Összefoglalás

A XIX. század térképeinek magyar névanyaga a magyar névterület és államterület hozzávetőleges egybeesése következtében rendszeresen használt, kivételt általában csak a Magyar Koronához tartozó Horvát-Szlavónországok és a Kárpátokon túli, már periférikussá váló, magyar névterület névanyagának hiánya jelent. Ez névrajzi értelemben az államközpontúság elvének a térképészeti gyakorlatban való teljes körű alkalmazásának időszaka.

A trianoni sokk után az államközpontúság alkalmazása háttérbe szorult, a térképi névanyag a teljes revíziót hirdető politikai célok szolgálatában állt, a magyar névanyag használata minden térképen teljes körű. A második világháború időszakában a magyar névhasználat egyre szélesebb területi kiterjesztésének, új magyar nevek keletkezésének (Madaras, Kéklő), régiek felelevenítésének lehettünk tanúi. A magyar névanyagban pozitív irányú korrekciók jelentkeztek (Kárpátalja új településnevei), de erőltetett magyarosítások (Viharlító) és ideológiai névváltoztatások is történtek.

1945 után, a koalíciós időkben a tétovázás és a kiválás jellemzi a magyar névhasználatot. A magyar alakok használata folyamatosnak mondható, de érződik a „felügyelet” és a „kényesnek mondható pontokon” a problémák elkenődése. Ez az időszak ennek ellenére még a következetes magyar névhasználat időszaka volt. A 40-es évek elejének új próbálkozásai nem maradtak a térképeken, de a „hagyományos” magyar névalakok teljes körűen szerepeltek.

Az 1948-as fordulat után, főleg az 50-es évek politikai rendszerében, a titkos térképek időszakában ismét az államközpontúság kerekedett felül. Az ekkor a magyar államterülethez igazított magyar névrajz csak a kisméretarányú, oktatási célú térképeken és az akkor egyetlen világatlásban nyúlt túl a határokon, itt is csak főképpen a településnevek esetében. Eltűntek a magyar nevek a topográfiai térképek nem magyar államterületi részeiről is. A településnévadásban nagyobb számban jelentek meg az ideológiai indíttatású változtatások. A 60-as évektől egyre bővülő magyar térképkiadványok körében a magyar névhasználat az országhatáron túl minimális, ezt különböző politikai eredetű magyarázatokkal indokolták.

Az 1989-es fordulat és a liberalizált magyar térképkiadás megteremtette a lehetőséget a politikamentes térképek megszületésének. Sorra jelentek meg a magyar névrajzzal ellátott, Magyarország környezetét bemutató térképek, de az elmúlt 40 év bevett gyakorlatának is maradtak követői. 1992-től jelennek meg a teljesen új kezdeményezések, sok kiadványon a magyar névanyag teljes rehabilitációja jelentkezik, 1996-tól pedig megjelennek a Kárpát-medencét és környezetét új tájszemléleti alapokon bemutató névrajzok. Folyamatosan dőlnek le a korlátok, sok térképnek már kifejezett célja a teljes (történeti és mai) magyar névanyag ábrázolása, felkerülnek elfeledett történeti nevek, kísérletek történetek középkori magyar nevek rehabilitációjára. Eközben sorra jelentkeznek a szakmai viták. Az eltérő álláspontok a kiadványokon is mutatkoznak: a magyar térképész társadalom, bár a magyar névhasználat határokon túli alkalmazásában alapvetően egyetért, a magyar nevek mennyiségében és térképtípustól függő használati helyességében megosztott. Ezt tetézi az új tájszemlélet megjelenése, amely tájábrázolási szempontból egyértelműen kettéosztja a magyar térképészkeresztöket.

Jelen írásomban a modern kartográfia¹ által készített, Magyarországot és annak táji keretét, a Kárpát-medencét és környezetét ábrázoló térképek magyar földrajzinév-anyagának jelentősebb változásait követem nyomon. A magyar nyelvű térképek körében a földrajzi nevek közlésében a következőkben áttekintésre kerülő időszak sok érdekességet és tanulságot mutat azzal együtt, hogy a magyar nyelvű földrajzinév-használat politikai korszakokhoz és ideológiai irányzatokhoz egyértelműen hozzákapcsolható. A magyar nyelv névkincséhez szervesen hozzátartozó földrajzi nevek használata számos olyan változáson ment keresztül, amely az adott korban követelményként jelentkezett, de későbbi korok megítélésében a változtatás már elmaradottságot sugallt. Ennek a bonyolult, a szakmai vitákat és érzelmeket sokszor felkorbácsoló változáshalmaznak az egyes szakaszait és mozzanatait kívánom megvilágítani. Munkám a kisméretarányú általános térképek² magyar névhasználatát tekinti át.

A Monarchia térképészeinek magyar névhasználat (1880–1920)

A XIX. század végének és a XX. század 10-es éveinek nagyközönségnek szóló térképkészítése elsősorban az oktatási célú atlaszok és falitérképek korszaka. Az ország vezetése és lakossága a dualizmus előnyeit érzékelve és kihasználva a teljes bel- és kultúrpolitikai autonómia kiépítésén fáradozott. Ez a földrajz és a történelem oktatásában is érvényesült³. A kultúrpolitika részletes tananyagot dolgozott ki a Magyar Szent Korona országainak földrajzoktatásához, valamint a magyar nemzet történetének elsajátíttatásához. Ennek megfelelően a két térképigényes tantárgy követelményeihez igazítva sorra jelentek meg az iskolai atlaszok és térképek. Ezekben a magyar *névterület*⁴ és az *államterület*⁵ hozzávetőleges *egybeesése*⁶ következtében a magyar/nem magyar névanyag felvétele vagy elhagyása nem merült fel kérdésként. Nem szabályozták jelentős mértékben a névhasználatot, annak ellenére, hogy a század elején már bontakoztak ki viták a határokon túli magyar névhasználatról. Nem számítjuk a névhasználati változtatások körébe a településnevek 1898 és 1912 között folyó rendezését⁷. Az ekkor létrejött névváltoztatások állami szinten folytak, használatuk a térképeken nem képezte vita tárgyát. Az egész folyamat vizsgálata nem e dolgozat tárgyát képezi. 1920 előtt általános szemléletmódként tapasztalható a térképeken, főképpen a településnevek esetében, a hivatalos/nem hivatalos név nyelvek alapján történő elötérbe helyezése, illetve névdiszkrimináció. Ez a jelenség a kartográfiában az államközpontság elvének alkalmazása. Az *államközpontság elvén azt a*

---

¹ A magyarországi térkép-sokszorosításban a síknyomatás nagyobb arányú térhódításától.

² Leginkább az atlaszokban szereplő igazgatási és általános földrajzi térképek.

³ Törvény a népiskolai oktatásról. (1868. XXXVIII. tc.)

⁴ A névterület az a terület, ahol egy adott nemzet, nép, népcsoport a saját nyelvén maga alakított ki névhasználatot. Ez a névhasználat különböző szintű és eredetű (természetes vagy mesterséges névadás, átvétel) lehet. A névterület a legtöbb nemzet esetében jelentősen túlnyúlik az adott nemzet etnikai területén.

⁵ Az államterület egy nemzet, nép, népcsoport által lakott olyan terület, amelyen szervezett államalakulat működik, és ennek az államalakulatnak a politikai vezetése az adott nemzet, nép, népcsoport kezében van.

⁶ Egybeesést említünk, de a névterület – ha szórványosan is – főképpen keleti és déli irányban jelentősen túlnyúlt és túlnyúlik a Kárpátok és a Száva vonalán.

⁷ Törvény a helységnevek rendezéséről (1898. IV. tc.), az ún. törzskönyvezés folyamatának elindítója.

nemzeti nyelv szempontjából diszkriminatív felvételi megoldást értjük, amikor a térképen az olvasó nyelvtől függetlenül elsősorban az államnyelvi névalakokat helyezik előtérbe, tehát túlnyomóan hivatalosnak tekintett neveket jelenítenek meg. Ennek következményeként az egyébként a Magyar Királyság határain túlnyúló magyar névterület névanyaga a térképeken csonkult. Jól érzékelhetően ekkor kerültek le a térképlapokról Horvátország, Szlavónia, Moldova és a Havasalföld középkorból gyökerező magyar nevei⁸. Ennek a felfogásnak máig ható súlyosan negatív kulturális hatása van: a magyar nyelvű olvasóközönség és sajnos a térképész-földrajzos szakma egy része is idegenkedik a fent említett területek magyar névanyagától, pedig e területeken nemcsak a magyar nevek, hanem a még szórványban jelenlévő, bár az asszimiláció végső határára jutott magyar etnikum⁹ is jelen van. Ennek a kartográfiai szemléletmódnak tulajdonítható, hogy a közép-európai magyar földrajzinévanyag egy része archaikussá, történelmivé vált, hiszen a magyar térképészek „leszoktatták” a magyar olvasót e nevek használatáról. A szakma ezzel az időszerűnek hitt lépésével befejezte a „magyar végvidékek” magyar etnikumát jórészt elvesztett területeinek kulturális pusztítását, végeredményben ezzel a török hódoltság „művét” beteljesítve. A térképeken¹⁰ a településnevek közlésénél a Magyar Királyság határain kívül (legtöbbször Horvát-Szlovénországban is) egyértelműen az államközpontság érvényesül: *Osijek, Wien, Bacău, Dresden*¹¹ stb. nevek szerepelnek. Ugyanakkor a vizek, jellegzetes földrajzi pontok¹² és tájak nevei nagyjából magyar vagy magyaros alakjukkal kerültek fel.

A dualizmus Magyarországon a földtudományok rohamos fejlődése következett be. Az ország gazdasági erőforrásainak minél hatékonyabb kiaknázásának megteremtéséhez szükség volt a földtani, természetföldrajzi kutatások minél gyorsabb és pontosabb elvégzésére. Ennek a programnak szükséges velejárója volt, hogy természetföldrajzi értelemben rendszerbe foglalják az ország természeti képződményeit. Ennek következtében sorra jelentek meg publikációk a Magyar Szent Korona országainak hegységeiről. Tudományos támogatottságot nyert a magyar népi tájszemlélet, amely a Kárpátok övezte medenceség középpontjából, a „medence aljából” szemléli a környezetet. Részletes geológiai és morfológiai alapú felosztások születtek az ország hegyvidékeiről. Ezeknek a munkáknak a nevek is hatásuk volt, de konkrét – mai értelemben vett hierarchikus – tájbeosztásról még nem beszélhetünk. Csak kis számban vált szükségessé műnevek létrehozása, a tudomány átvette az ország területén élő népek névadását. A „hivatalos” földrajztudomány leginkább csak az országhatárokon belül fekvő természetföldrajzzal foglalkozott. Ennek következtében e területen is beállt az államközpontság: a térképek névanyaga a Kárpátokon kívül, az előtérben hézagossá, elnagyolttá vált. Ez a jelenség gyakorlatilag a XX. század végéig végigkíséri a magyar térképek jelentős részét.

---

⁸ Pl.: Vinkovce (Vinkovci), Deáki (Diakóvár / Đakovo), Nekkse (Našice / Nasic), Bélavár (Belovár / Bjelovar), Szávaszentdemeter (Mitrovica), Jászvásár (Iași), Karácsonykő (Piatra-Neamț).

⁹ Moldvai magyarok (Csángóföld) és a magyar nyelvszigetek Szlavóniában.

¹⁰ Pl.: Földrajzi iskolai atlasz (tervezte: Kogutowicz Manó, 1896), Kozma–Körösi: Rendszeres földrajzi atlasz (szerk.: Kozma Gyula és Körösi Albin) [Singer és Wolfner kiadása Budapest, 1907].

¹¹ Eszék (Osijek), Bécs (Wien), Bákó (Bacău), Drezda (Dresden).

¹² Hegycsúcsok, hágók, szorosok, fokok.

A trianoni sokk, „válaszlépés” a térképeken (1920–1945)

Trianon után a névterület és az államterület helyzete alapvetően megváltozott. A kompakt névterület alig harmada maradt az államterületen belül. Ez az anomália már önmagában is az államközpontúság elvének feladására kellett, hogy készítse a térképi névrajz megalkotóit. Ez végeredményben megtörtént, tehát a térképszerkesztők – ha nem is tudatosan – átléptek a korlátot szabó államközpontú felfogáson. Azonban ez a megoldás nem az észszerű belátás és a tudományos gondolkodás alapjain állt. A nemzet a megalázó és az államát megcsonkító diktátum adta állapotban, egyfajta védekezésékként, egységesen a teljes revízió követelésének a realitásokkal dacoló talajára állott. Ennek megfelelően a térképi névhasználatnak is ennek az ideológiai követelménynek kellett megfelelnie és a teljes revíziót sugallnia. A teljes revízió szolgálata azonban egyfajta sajátos államközpontúságot eredményezett: nem a trianoni országhatár, hanem továbbra is a Magyar Királyság 1918 előtti területe maradt – névrajzi szempontból – a magyar államterület, azzal a hatalmas különbséggel, hogy a horvát–magyar kiegyezés¹³ óta mostohán kezelt szlavóniai–horvátországi–dalmáciai magyar neveket némely térképlapok ismét használják. Az ebben a korban született térképek sok tekintetben ellentmondásos névrajzot tartalmaznak. Az 1922-ben megjelent Kogutowicz¹⁴ földrajzi iskolai atlasz Kárpát-medencét bemutató¹⁵ térképlapján a történelmi határokon belül teljesen és kizárólagosan magyar névanyagot közöl. Ugyanakkor a Kárpátok külső oldalán már csak a hegyláncon belül eredő vizek nevei magyarok (pl. *Tatros, Bodza*), a kívül eredőké államnyelvek (pl. *Dniestr, Oder, March*¹⁶). Természetföldrajzi szempontból jelentős, hogy megjelennek a kárpáti nagytájak nevei¹⁷, viszont megint az államközpontúság jelenlétét mutatja, hogy a hegységkereten kívül a tájak államnyelvi alakjukkal szerepelnek: *Wienerwald, Marchfeld, Mars Gebirge, Karawanken*.¹⁸ A „Magyar Szent Korona országainak politikai térképe” c. lap magyar névhasználatát megintcsak ellentmondásos: Horvátországban csak magyar településnevek, Moldvában és a Havasalföldön csak román településnevek szerepelnek. Növeli az ellentmondást, hogy Ausztriában a *Wien/Bécs, Wiener Neustadt/Bécsújhely* kettős megírás jelentkezik. Az 1929-ben megjelent Kogutowicz¹⁹ földrajzi iskolai atlasz Kárpát-medencét bemutató²⁰ térképlapjai kizárólagosan magyar névanyagot közölnek. A magyar nevek használata a térképek teljes kivágatán teljes, érvényes ez a domborzati és közigazgatási lapokra is. Tehát e munkában már nyoma sincs az 1922-es kiadású atlasz ellentmondásainak.

Ahogy az ország egyre inkább kilépett a politikai és gazdasági elszigeteltségből és megtalálta kapcsolatait Nyugat-Európa felé, úgy oldódott az „államközpontú görcs” a térképeken is. A rendszertelen magyar névalkalmazás és a diszkrimináció egyes területek

¹³ Törvény a magyar–horvát kiegyezésről. (1868. XXX. tc.)

¹⁴ Kogutowicz Földrajzi iskolai atlasz (Magyar Földrajzi Intézet Rt. 1922).

¹⁵ Magyarország hegy- és vízrajzi térképe

¹⁶ Magyar nevek: Dnyeszter (Dniestr), Odera (Oder), Morva (March).

¹⁷ Északnyugati-, Északkeleti-, Keleti-, Déli-Kárpátok.

¹⁸ Magyar nevek: Bécsi-erdő (Wienerwald), Morvamező (Marchfeld), Mars-hegység (Mars Gebirge), Karavankák (Karawanken).

¹⁹ Dr. Kogutowicz Károly iskolai atlasza II. (Magyar Királyi Állami Térképészet Budapest, 1929)

²⁰ Magyarország hegy- és vízrajzi térképe, Magyarország politikai térképe

esetében továbbra is jelen van, de a magyar névhasználat a Kárpátokon kívül egyre szélesedik és csiszolódik. Ez elsősorban a tájak neveinél érezhető: a már említett, 1929-es kiadású „Dr. Kogutowicz Károly iskolai atlasza II.” c. munka megfelelő térképlapja²¹ a történeti határokon túl magyar tájneveket használ (*Bécsi-erdő*, *Bécsi-medence*, *Cseh-Morva-hegyvidék*, *Stájer-Alpok*, *Mars-hegység*, *Karavankák*). Ugyanezt a megoldást alkalmazza az 1936-os kiadású „Földrajzi atlasz a római katolikus népiskolák számára” c. munka, az előzőhöz hasonló kivágatú lapja: *Bécsi-erdő*, *Morvamező*, *Mars-hg.*, *Stájer-Alpok stb.* Ez a térkép szerepelteti a Kárpátok nagytájneveit is. A korszak egyik legelismertebb és legteljesebb atlaszműve, az ÁTI-Kisatlasz²² szintén igyekszik a lehető legnagyobb teljességgel használni a Kárpát-térség²³ magyar névalakjait. Ez a tájak, vizek és jellegzetes földrajzi pontok neveinél következetesnek mondható (bár *Wiener Wald*²⁴ szerepel). Érdekesség, hogy ebben az atlaszban kap először új nevet az *Eperjes-Tokaji-hegyvidék*²⁵. A hegysor teljes területét *Sátor-hegység*²⁶ népi eredetű névalak jelöli. Szintén elsőként e munkában jelentkező változás a Bihar-hegység *Vlegyásza* csúcsának (1838 m) magyar alakja, a *Vigyázó*. Ez a két név, a használat tekintetében, a mai napig megosztja a magyarországi és a határokon túli szakmai közvéleményt. Az atlasz a történeti határokon túli települések magyar neveit szinte következetesen nem közli. Mentség e megoldásra, hogy a névmutató közöl minden Kárpátokon kívüli magyar névalakot, a tipikusan középkori neveket is.²⁷ A munka nagyon ellentmondásos megoldása, hogy a „Csonkamagyarország” c. lapon Horvát-Szlavónország területén egyetlen magyar településnév sincs. Az ÁTI-Kisatlaszban – ha kicsit eltávolodunk vizsgált területünkől – látható, hogy a Kárpát-medencén kívüli területek magyar névanyaga is érdekesen alakult: az atlasz a magyar településneveket mostohán, illetve minden rendszert nélkülözve kezeli. Ugyanakkor a természetföldrajzi és történeti-földrajzi tájak nevei inkább magyarul vannak megírva. A víznevek esetében változó a kép. Az „Ausztia és a Keleti-Alpok” c. lapon: *Wien (Bécs)*, *Eisenstadt*²⁸ szerepel, ugyanakkor az Alpok részei magyar nevükön, kiegészülve a *Magyar-Alpok*²⁹ alakkal, a tartományok nevei szintén magyarul jelentkeznek. Az „Olaszország” c. térképen: *Napoli*, *Roma*³⁰ településnevek, ugyanakkor *Nápolyi-Appenninek* és *Római-Appenninek* tájnevek szerepelnek. Ez a megoldás megint a kartográfiai névtípus-diszkrimináció vállalását mutatja még a következetlenségek árán is. A „Franciaország, Belgium és Luxemburg” c. lapon pl. *Paris*, *Massif Central*, *Seine*, *Pas de*

---

²¹ Magyarország hegy- és vízrajzi térképe

²² Az Állami Térképészeti Intézet kisatlasza. Első kiadása az 1930-as évek közepén jelent meg, ezt még három követte a Honvédtérképészeti Intézet kiadásában 1943-ig.

²³ A Magyarország 1914-ben és a Csonkamagyarország c. térképeken.

²⁴ Bécsi-erdő

²⁵ Eperjes városától Tokaj városáig húzódó vulkáni kúpok sorozata. Az Északnyugati-Kárpátok külső vulkáni vonulatának tagja.

²⁶ A Sátor-hegyek névalak a Sátoraljaiújhely fölött emelkedő Sátor-hegy és a körülötte fekvő (Vár-hegy, Kecse-hát, Magas-hegy) jellegzetes sátor alakú vulkáni kúp-csoport elnevezésének kiterjesztéséből ered.

²⁷ Pl.: Fürstenfeld–Föllöstöm, Lwów (Lvov, Lviv)–Lemberg–Ilyvó, Ia^o-Jászvásár, Turnu-Severin–Szörényvár

²⁸ Kismarton (1921 előtt Sopron vármegyében).

²⁹ A történeti nyugati határ menti Alpok-nyúlványok elnevezése. Része a Soproni-hegység, Kőszegi-hegység és a Borostyánkő-hegység.

³⁰ Nápoly (Napoli), Róma (Roma).

*Calais*³¹ és *Rajna*, *Csatorna-szigetek* nevek szerepelnek. Tehát minél távolabb kerülünk a Kárpátoktól a következetlen magyar földrajzinév-használat egyre erősödik.

Az 1940-es évek törekvése volt a magyar földrajzi nevek kiteljesítésének, régi magyar névalakok felelevenítésének és újbóli használatba vételének a próbálkozása. Idő hiányában az összegyűjtött anyag már nem került térképekre, de az ajánlás, amely a Honvéd Térképészeti Intézet térképein való névhasználatot javasolja, kéziratos formában könyvtárakban fellelhető. Az ajánlás – bár készítőjének neve nem tisztázott – a Kárpát-medencén kívüli európai és távoli földrészek magyar település- és kis részben természetföldrajzi neveinek javaslatát tartalmazza. Egyes vélemények szerint ez már az erős jobbrtolódás egyik eredménye, és a munka értéktelen, de tény, hogy olyan gyűjteménnyel állunk szemben, amely felkutatta és megpróbálta rendszerbe foglalni a feledésbe merült magyar neveket. Egyik legnagyobb értéke a szlavóniai magyar településnevek összegyűjtése.

A természetföldrajzi szemléletben is jelentős változásoknak lehetünk tanúi az 1940-es években. Prinz Gyula, Cholnoky Jenő és Teleki Pál – az embertan kiváló művelőjével, Bartucz Lajossal együtt – megírták a Kárpát-medence mindeddig legátfogóbb elemző földrajzát amely „*Magyar föld, magyar faj*” címmel jelent meg. Ennek első kötete a „Magyarország tájrajza” címet viseli.³² Ebben „A magyar tájak rendszeres szemlélete” c. fejezet már a tájbeosztások irányába mutató rendszerbe állítással írja körül a Kárpát-medence és környezete tájait. Ebben jelenik meg az első olyan összefogott részletezés, amely a nevek tekintetében is figyelemmel van a természetföldrajzi tájakra. Ez a rendszer még nem mutatja azt a szoros hierarchikus felépítést, amely az 1960-as évektől majd jelentkezik, a nevek és a névadás problémája már jelentősen felmerül. Prinz Gyula elsősorban a középtájak és nagytájak névadásának problémájával foglalkozik. Ekkortól érezhető az az igény, hogy a Kárpátokon belüli, de nem magyar etnikai területek tájnévanyaga addigi, részben magyaros jellege helyett, inkább teljesen magyar legyen. Tisztán magyar névalakok létrehozása indul meg, és az ekkor születő nevek egy része a következő időszakban nyelvünk élő részévé válik. E változások leginkább a trianoni határhoz közeli tájak, illetve az 1938–1941 közötti államterületi változásokhoz kötődő új határvonalak környezetében jelentkeznek. Így változik át a *Ptácsnik*, és lesz *Madaras*³³; a *Vihorlát*, és lesz *Viharlító*³⁴; a *Szinyák*, és lesz *Kéklő*³⁵; a *Szvidovec Fagyalos*³⁶; a *Gutin-hegység*, és lesz *Ezüstös*³⁷; a *Cibles* pedig lesz *Széplés*³⁸. Ekkor jellemző más hegycsúcsok nevének magyarosabb felvételi módja is: a *Toroiaga* román névből *Toronyága* (1939 m), a *Pop Iván* szláv (ukrán-ruszin) névből *Iván-havas* (1940 m)³⁹ változatban szerepel. Ideológiai változtatás a 1940-től *Hoverla* nevének *Horthy Miklós-csúcs*-ra való

³¹ Párizs (Paris), Francia-középhegység (Massif Central), Szajna (Seine), Doveri-szoros (Pas de Calais).

³² Magyar föld, magyar faj. Prinz Gyula: Magyarország tájrajza. [Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, évsz.nélk.] A magyar tájak rendszeres szemlélete (263. old.).

³³ Az Északnyugati-Kárpátok külső vulkáni vonulatának tagja. Szlovák neve *Vitáènik*.

³⁴ Az Északkeleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Szlovák neve *Vihorlat*.

³⁵ Az Északkeleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Ukrán neve *Szinyák*.

³⁶ Az Északkeleti-Kárpátok flisvonulatának tagja. Ukrán neve: *Szvidovec*.

³⁷ Az Északkeleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Román neve. *Munpii Gutâi*.

³⁸ A Keleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Román neve *Pibles*.

³⁹ Mindkettő a Máramarosi-masszívum kiemelkedése.

változtatása. Ezeknek a neveknek egy része (*Madaras, Iván-havas*) ma is használatban van, más részük ingadozó (*Kéklő, Fagyalos, Széples, Toronyága*), illetve nem került bele (*Ezüstös*) a mindennapi névhasználatba. Ugyanakkor a fenti változásoknak és elveknek a térképeken való visszatükröződésére már nem maradt idő. A 40-es évek politikai hangulata, majd a háborúba sodródó és abban a megsemmisülés határára kerülő országnak nem maradt energiája arra, hogy a változások a mindennapok térképein is jelentkezzenek. Erre már csak a háború után nyílt, ha rövid időre is, lehetőség.

A koalíciós idők névhasználat (1945–1949)

Az elvesztett háború és az idegen hadseregek jelenléte nem kedvezett a térképkiadásnak. Ugyanakkor az oktatás 1945 tavaszától megindult, ehhez viszont térképekre volt szükség. A térképi névrajz felvételében nem állt be számottevő változás, de az új politikai légkörben és az „idegen felügyelet” következtében a területi revíziós célok eltűntek, a magyar névterület kiterjesztését célzó törekvések is megálltak. Ezt úgy is jellemezhetjük, hogy a térképi névhasználatból az addig jellemző szélsőségek eltűntek. Ugyanakkor jelzi a kialakult helyzet „ideiglenességét” és a légkör felfokozottságát, hogy már megjelennek olyan „furcsaságok” a kartográfiaiban, amelyek majd csak az 50-es évek után lesznek igazán jellemzőek. Az oktatás segédanyagaként ideiglenes földrajzi térképfüzet⁴⁰ jelenik meg. A békeszerződéssel szembeni várakozásokat mutatja, hogy az egész atlaszban nincsenek országhatárok. Nem szerepelnek benne a Kárpát-medence egészét ábrázoló kivágatok, és kerülnek a Kárpát-medence név akár címben, akár más formában történő alkalmazását is. A térséget több, egymással hatalmas átfedésben lévő térkép mutatja be: „A Kárpátok helyzete” és a „A Dunántúl, a Nagy- és a Kisalföld” kivágatokon kevés a névanyag, de a Kárpátokon kívül is főképp magyar táj- és víznevek találhatók. Ugyanakkor a Moldova folyó csak idegen nevével (*Vltava*) szerepel. A Települések idegen/magyar névalakkal kerültek felvételre, de Románia fővárosa csak államnyelven (*București*) van megírva. Feltünteteti az atlasz a Kárpátok nagytájainak neveit. Eltűntek a trianoni határon kívülre került vármegyék és települések nevéből képzett tájnevek: a *Gömör–Szepesi-érchegység*⁴¹ csak *Érchegység*, az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* az ÁTI-kisatlaszhoz nagyon hasonlóan, de *Sátorhegy*⁴² alakkal szerepel. A Gömör–Tornai-karszt és környezete egyedülálló módon *Galaság*⁴³ névvel szerepel. Ugyanakkor a 40-es évek elejének magyarosító törekvéseiből néhány a térképlapokra kerül: a *Vihorlát Viharlító*, a *Szinyák Kéklő* névvel lett megírva. Különlegesség az *Osztrovszki-hegység*⁴⁴ *Osztoró* alakban való magyarosabb formája. A

---

⁴⁰ Dr. Irmédi-Molnár László és Tolnay Dezső: Ideiglenes földrajzi térképfüzet a közép és középfokú iskolák részére (1947).

⁴¹ A Gömör és Szepes vármegye határán húzódó vulkanikus hegyvidék. Az Északnyugati-Kárpátok belső vonulatának tagja. (Veporidák csoportja.)

⁴² A Sátoraljaújhely fölött emelkedő Sátor-hegy nevéből származtatott név. Így, egyes számban való kiterjesztése furcsa, hiszen tájnévként nem egy hegyről van szó.

⁴³ Galaság vagy Galyaság az egykori Torna és Gömör vármegye Borsod vármegyével határos részének néprajzi tája a Bódvától nyugatra, Aggtelek és Rudabánya között. A karsztvidéknek csak kis része tartozik hozzá, tehát névkiterjesztéssel állunk szembe.

⁴⁴ Az Északnyugati-Kárpátok külső vulkáni vonulatának tagja. Egyes felosztásokban a Jávoros keleti része.

Bihar-hegység 1838 m-es csúcsa nem *Vlegyásza*⁴⁵ és nem *Vigyázó*⁴⁶, hanem *Kalota*⁴⁷ néven szerepel.

A magyar kartográfianak az 1947-es párizsi békeszerződés aláírása után már nem maradt ideje arra, hogy elfogultságoktól mentesen, az ideiglenesnek szánt térképfüzet véglegesebb változatát elkészítse. Az elkövetkezendő idők gyökeres változásai ezt megakadályozták, a térképszerkesztőknek új szemléletmóddal új utakra kellett lépniük.

A szocialista Magyarország névhasználata (1949–1989)

A baloldali hatalomátvétel (1948), és az egypártrendszer megteremtése után a térképkészítés és -kiadás is teljesen központi szabályozás alapján működött. Az új ideológiai megközelítés következményeként, az állandó gyanakvás légkörében, az ország lakossága hermetikusan el lett zárva a szomszédos területektől. Ennek a vetületei az oktatásban és ennek következtében az ekkor már leginkább csak oktatási céllal megjelenő térképkiadványokban is jelentkeztek. Eltűntek az atlaszokból a Kárpát-medencét ábrázoló kivágatok, csak Magyarország, a szomszéd országok és utána Európa következett. Ezzel lehetetlenné vált a Kárpátok és a medencék egységének, a belső területek és a kerethegységek kapcsolatának ábrázolása a megfelelő méretarányban. Ezzel párhuzamosan a földrajztudomány és -oktatás „Kárpátok-centrikussága” is megszűnt. A Magyarország domborzatát bemutató kivágatokon a határokon túli névanyag – főleg a tájnevek száma – drasztikusan csökkent, felvételük rendszertelenné vált. A természetföldrajzi tájszemlélet egész eddigi rendszere elkezdett átalakulni. A földrajzi tér szemlélete, a viszonyítás és az ezt szervesen alátámasztó magyar névanyag sorozatosan megbomlott, ideológiai indítékú, máig ható negatív beavatkozások folyamata indult be. A térképi magyar névhasználat minden névcsoport területén az országhatárokon túl egyre jobban visszaszorult. A magyar nevek jelentős megszürése és ritkítése estek át, az atlaszok is csak a fontosabbnak ítélt település-, víz-, és tájneveket vették fel magyarul. Összegezve: végeredményben az államközpontúság tért vissza, a trianoni határok közé.

Az 50-es évek első felében az iskolai célú térképeken kívül más kartográfiai igényes munka nem született. A térképek és adatok titkos kezelése lehetetlenné tette, hogy polgári felhasználásra az előbbieken kívül más munka jöjjön létre. Az iskolai térképek köréből a Kárpát-medence kivágatok eltűntek, vizsgált térségünket, illetve egy részét, csak a Magyarország és a jóval kisebb méretarányban jelentkező, szomszéd országokat bemutató, valamint az Európa kivágatok mutatták be. Ebben az új szellemben szerkesztett első középiskolai atlasz⁴⁸ 1955-ben jelent meg. Ebből a színvonalas, kartográfiai értelemben kiváló munkából szintén hiányzik a Kárpát-medence kivágat. A „Magyarország

---

⁴⁵ A csúcs román nevének (Vlădeasa) magyaros írású formája.

⁴⁶ Az 1940-es évek elejétől megjelenő magyarosítás.

⁴⁷ Középkori eredetű elnevezés a Bihar-hegység központi részére (Kalota-havas). A hajdani egységes Kalotavidék havasi része. Nagyvárad mellett Kiskalota, a Sebes-Körös bihari völgye Középkalota és a Körös és Kalota-patakok köze Kalotaszeg. Ma Kalotaszegen a Bánffyhunvad központtal, Kolozsvár és a havasok között elterülő mintegy 40 magyarlakta községet értjük.

⁴⁸ Földrajzi atlasz a középiskolák számára [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1955]

domborzata és vizei” c. térképen a *Gömör–Tornai-karszt Aggteleki-hegység*⁴⁹ néven szerepel. Itt jelenik meg először az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék*, illetve a *Sátor-hegység* nevet felváltó *Zempléni-hegység*⁵⁰ név is. Ez utóbbi bevezetésével szükségessé vált a kristályos magvú *Zempléni-szigethegység*⁵¹ nevének *Vilyvitányi-rögök*⁵²-re való változtatása. Más tekintetben jelentős változások még nincsenek. A tájak átfutnak az országhatáron, de újdonságként megjelenik a *Dunántúli-középhegység*⁵³ és az *Északi-középhegység*⁵⁴ nagytájnév is. A szomszéd országokat bemutató térképlapok a településneveket államnyelven közlik, csak a fontosabb városok magyar neve szerepel (országonként kb. 4-15 település). A vizek magyar, a tájak nevei többnyire magyar nyelvűek, de utóbbiak között a *Tribecs*, a *Madaras*, a *Zólyomi-Polyána*, *Sztrázso-hegység*⁵⁵ szlovák alakokkal, az *Északkeleti-Kárpátok* Szovjetunióbeli része *Ukrán-Kárpátok*⁵⁶ névvel, a *Retyezát*⁵⁷ román helyesírással lett felvéve. A *Gömör–Szepesi-érchegység* új, *Szlovák-érchegység*⁵⁸ elnevezéssel szerepel. *Bécs* német/magyar alakkal került fel, szerepel a *Morvamező* név, de ezzel szemben már *Wiener Wald* került fel. Az első világhatás majdnem 15 évvel az ÁTI-Kisatlasz utolsó kiadásának megjelenése után, 1959-ban látott napvilágot⁵⁹. Ebben Kárpát-medence kivágatú térkép nincs. A Magyarországot részletesen ábrázoló térképlapok közül a „Magyarország domborzata és vizei” című a tájak tekintetében magyar névalakokat közül, a tájak átfutnak az országhatáron, a víznevek magyar alakjukkal szerepelnek, a településnevek kettős névrajzúak. Itt is jelentkezik az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* nevet felváltó *Zempléni-hegység* alak, de már csak a hegyvidék magyarországi részére. E térképen még szerepel a későbbiekben végleg lecserélt *Gömör–Tornai-karszt* név, de a terület magyarországi részét már *Észak-borsodi-karsztként* vették fel.⁶⁰ A *Nógrádi-medence*

⁴⁹ A Gömör és Torna vármegyék nevét kiiktatandó, a karsztvidék legfontosabb magyarországi településének nevéből képzett név. Kiterjesztése tekintetében teljesen felváltotta a Gömör–Tornai-karszt nevet, tehát (egyelőre) az országhatár mindkét oldalára kiterjed.

⁵⁰ *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* » *Zempléni-hg.*: névcsere előbb az egész hegyvidék, később a táj magyarországi részére. A változtatás következetlenségét mutatja, hogy az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* Magyarországon maradt részének, a *Tokaji-hegység*nek keleti, a Bodrog felé lealacsonyodó átmeneti tája, „alja”, a híres borvidék: *Tokajhegyalja*. Így az az anomália alakult ki, hogy a *Zempléni-hegység* „alja”: *Tokajhegyalja*. A név történeti-földrajzi szempontból sem helytálló, hiszen a hegyvidék nyugati oldala Abaúj, keleti pedig Zemplén megye része volt.

⁵¹ Neve Zemplén vármegye nevéből származik.

⁵² Neve a területén fekvő település nevéből képzett.

⁵³ A térképeken nem, de a földrajzi szakirodalomban, mint nagytáj, már korábban is megjelenik, neve ekkor még *Nyugati-középhegység*.

⁵⁴ Az Északnyugati-Kárpátok belső vulkáni vonulatának része. Külön nagytájként csak 1950 után jelenik meg, ezt egyértelműen az országhatárhoz kötött tájlehatárolás szükségeltette.

⁵⁵ Tribecs (Tribèè), Madaras (Vtáènfk), Zólyomi-Polyána (Požána), Sztrázso-hg. (Straž ovské vrchy).

⁵⁶ Tisztán politikai szempontú kiterjesztés és elnevezés, mindenféle morfológiai vagy geológiai alátámasztás nélkül.

⁵⁷ Retyezát (Retezat).

⁵⁸ *Gömör–Szepesi-érchegység* » *Szlovák-érchegység* (névcsere). A *Slovenské rudohorie* név fordítása és magyarra adaptálása. Az eredeti névalak a „Gömör és Szepes vármegye határán húzódó érces hegység” elv alapján keletkezett. Az 1945 után megjelent magyar térképeken 1955-ig *Érchegység* néven szerepel.

⁵⁹ Világhatás (szerk.biz.elnök: Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1959].

⁶⁰ Az új rész táj felvétele ilyen formán már tipikusan országhatárokhöz kötött lehatárolású. Az elnevezés nem helytálló, mert a karsztvidéknek ez a része a történelmi Gömör megye területére esett. 1950-től a táj Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén helyezkedik el. Innen, a megyenév „rövidítésből” jött létre az új név.

név valós vonatkozással, de leszűkített kiterjesztéssel került a térképre. Az atlasz Magyarország területéről részletes közigazgatási térképeket közöl. Ezeken, a határokon túli területeken, csak a 10 000 lakosnál népesebb települések magyar neve van feltüntetve. Ellentmondásos megoldás, hogy amíg a *Kisalföld* tájunk neve valós kiterjedésében jelentkezik a „Magyarország domborzata és vizei” c. térképen, addig a megfelelő közigazgatási részlettérképen már csak a magyarországi részre vonatkozó név.⁶¹ Az atlasz az Európa országait bemutató térképlapokon a szomszédos országok esetében csak minimálisan használja⁶² a magyar településneveket, és a tájnevek egy része csak államnyelvi alakokkal szerepel.⁶³ A „Lengyelország, Csehszlovákia” c. lapon a *Gömör–Szepesi-érchegység* már itt is *Szlovák-érchegység*. Az atlasz az ekkor még létező romániai Magyar Autonóm tartomány⁶⁴ területéről nagyobb méretarányú, túlnyomóan magyar névrajzú térképet közöl. Ennek az autonóm tartományon kívüli területén államnyelvi névalakok szerepelnek. A fentiekben említett középiskolai földrajzi atlasz ötödik kiadásában⁶⁵ újabb változások következnek be a vizsgált térség névrajzában. A tájnevek tekintetében számos új megoldás mutatkozik: a *Kisalföld*⁶⁶ és a *Nógrádi-medence*⁶⁷ nevek már csak Magyarország területére terjednek ki. Megjelenik a Kisalföld északi félmedencéjére a *Szlovák-alföld*⁶⁸ elnevezés. A Magyarországot bemutató térképlapok határokon túli névanyaga tovább csökken, de a megmaradt nevek túlnyomóan magyar nyelvűek. Érdekes ellentmondás, hogy az 1967-ben megjelent első „Magyarország nemzeti atlasza”⁶⁹ című kiadvány domborzati térképén más a szemlélet. Nincs *Szlovák-alföld*, a *Kisalföld* északi félmedencéjének neve a szlovák név fordítása: *Duna menti alföld*. A *Madaras* szlovák alakokkal szerepel. Fent van a *Gömör–Tornai-karszt*. Az *Alföld* szlovákiai része szintén a szlovák név fordításával *Tisza menti alföld*-ként van megírva. Ebben az atlaszban szerepel először természetföldrajzi tájbeosztást bemutató térkép, bár ennek részletessége még csak középtáji szintű.

---

⁶¹ A Kisalföld északi félmedencéje a szlovák tájzsemléletben a Dunamenti-alföld (Podunajská níž ina) elnevezést kapta. E térképen ez az alak (magyar nyelven) szerepel a Kisalföld párhajként.

⁶² Csehszlovákia területén az 50 000-nél népesebb, a többi szomszédos ország területén a fontosabbnak ítélt, 10 000 lakos fölötti települések esetében.

⁶³ Tribecs (Tribeè), Madaras (Vtáènik), Polyána (Požana), Inóc (Inovec), Jávoros (Javorníky).

⁶⁴ Az 1952-ben létrehozott Magyar Autonóm tartomány a Székelyföldön alakult meg. 1961-ben elcsatolták területétől Háromszéket, és hozzácsatolták a szomszédos mezőségi és Küküllőmenti vegyes lakosságú területeket, nevét ekkor Maros–Magyar Autonóm tartományra változtatták. A tartomány 1968-ban végleg megszűnt.

⁶⁵ Földrajzi atlasz a középiskolák számára (szerk.biz.elnök: Dr. Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1964].

⁶⁶ Területének csak mintegy fele tartozik Magyarországhoz. Északi félmedencéje Szlovákia (akkor Csehszlovákia) területére esik.

⁶⁷ Az Ipoly mindkét oldalára kiterjedő medenceség két része a Balassagyarmati- és Losonci-medence. Ebből az előbbinek kb. 2/3-a tartozik Magyarországhoz. A névszűkítés tehát a Balassagyarmati-medence magyarországi részére vonatkozott. A változtatás érthetetlen, hiszen még a szlovák beosztásokban is jelentkezik a Nógrádi-medence megjelölés. Ott a *Balassagyarmati-* és *Losonci-medence*, *Dolnonovohradska kotlina* és *Hornonovohradska kotlina* néven szerepel, vagyis magyarul: *Alsó-Nógrádi-medence* és *Felső-Nógrádi-medence*.

⁶⁸ *Kisalföld északi medencéje* »» *Szlovák-alföld* (névszűkítés, névcserevel). A név nem fordításból keletkezett, hiszen a Kisalföld északi medencéje a szlovák beosztásokban *Podunajská níž ina*, vagyis *Dunamenti-alföld*. A *Szlovák-alföld* elnevezés etnikai szempontból is hibás, hiszen a terület magyar népességű.

⁶⁹ Magyarország nemzeti atlasza (főszerk.: Dr. Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1967].

A fentiekből érezhető, hogy a változási folyamat nem állt meg az 50-es években, 1967-ig újabb nevek kerültek valamilyen formában megváltoztatásra, illetve visszaváltoztatásra. A szemléletmód minden térképen és atlaszban ugyanaz: államközpontúság a trianoni határookra vonatkoztatva, minimális engedményekkel. Az iskolai atlaszok és falitérképek „engedékenyebbek”. Legtöbbjükön a környezetünket ábrázoló területeken a magyar település-, víz- és tájnévanyag szelektálva, de szerepel. A magyar névanyag szerepeltetésének szándéka tehát megvan, de nem akar túllépni egy közelebről nem meghatározható „elvi” határon. Pedig ennek a társadalomra gyakorolt hatását már a 60-as években lehet érzékelni: az 1945 óta felnövő nemzedék egyre inkább nem ismeri az ország környezetében lévő kisebb alakulatok magyar földrajzi neveit. Nincs olyan alap, amelyen a Kárpát-medence Magyarországon kívüli területén kisebb vizek, tájak, települések magyar neveit az érdeklődő megtalálja. Azon a „bizonyos határon túl” nincs lehetőség a kutatásra. Számítalan, a történelmünkben, néprajzból, irodalomból visszacsengő helység, táj neve nem derül ki az egyetlen, folyamatosan bővülő és több kiadást megérintő világtalaszból. Az időközben megjelenő, az atlaszlapoknál nagyobb méretarányú, tehát részletesebb autótérképek államnyelvi alakokkal dolgoznak. Óriási földrajzinévi információhiány keletkezik Magyarországon. A lakosság elkezd „leszokni” a magyar nevek használatáról, csak a nagyobb objektumok, fontosabbnak ítélt egységek magyar nevei maradnak a köztudatban, a kisebb, finomabb részletek nevei eltűnedeznek. A magyar nyelvi kultúra újabb választóvonal elé érkezik: félő, hogy megismétlődik a magyar földrajzi nevek egy részével az, ami az 1870-es évektől Szlavóniában, Horvátországban, Moldvában és a Havasalföldön bekövetkezett; a trianoni határokon túli magyar földrajzi nevek jelentős része archaikussá válhat.

A 60-as években megjelentek a tájak rendszertani felosztását célzó munkák, és bár ezek az országhatárokhöz igazítottak, és az elnevezések egy része nem vette figyelembe a történeti névformákat, megjelenésük mindenképpen óriási fejlődésnek számít. A természetföldrajzi nevek körében történt beavatkozások akkor érik el csúcspontjukat, amikor 1971-ben megjelenik a „Magyarország földrajzinév tára I.” (továbbiakban FNT I.)⁷⁰ c. térképszerkesztési segédanyag első kiadása. Ez a 60-as évekből gyökerező tájbeosztások összegző, a névhasználatot szabályozó térképes formája. Megjelenésétől kezdve a polgári térképészet minden kiadványa Magyarország területének ábrázolásánál az ebben közölt tájnévanyaggal dolgozik. Ha kitekintünk az országhatárokon túlra, a kiadványok vizsgálatánál látható, hogy a változások a 70-es évek végére érik el csúcspontjukat. 1979-ben jelenik meg az 1958-ban első kiadást megérint világtalasz új, bővített, hetedik kiadása⁷¹. Ennek megfelelő lapjain a tájnevek tekintetében megint új megoldás mutatkozik: az *Alföld*⁷² név csak Magyarország területére terjed ki. Így a *Kisalföld* és a *Nógrádi-medence* mellett a legnagyobb síksági nagytájunk neve is leszűkül. E munkában is jelen van Kisalföld északi félmedencéjére a *Szlovák-alföld* elnevezés. A *Gömör-Szepesi-érchegység* itt közölt neve továbbra is *Szlovák-érchegység*, a *Gömör-Tornai-karszt* pedig a szlovák név

---

⁷⁰ Földrajzinév-tár I. Magyarország fontosabb domborzati-, táj- és víznevei. [Kartográfiai Vállalat, Budapest 1971]

⁷¹ Képes politikai és gazdasági világtalasz (szerk.biz.elnök: Dr.h.c.dr.Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalat, 1979].

⁷² Területének kb. kétharmada tartozik Magyarországhoz. Északkeleti része Szlovákia (akkor Csehszlovákia) és Ukrajna (akkor Szovjetunió), keleti pereme Románia, déli része Jugoszlávia területére esik.

magyar fordításával *Szlovák-karszt*⁷³ néven jelentkezik. Ennek magyarországi része már nem az *Észak-borsodi-karszt*, hanem az *Aggteleki-karszt*⁷⁴ nevet viseli. Teljesen meggyökeresedik és a köztudatba is bekerül a *Zempléni-hegység* névváltozat, ezzel az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* név a közvélemény szemében is archaikummá válik. Az atlasz a határokon túli településnevek magyar neveinek használatában is nagy hiányosságokat mutat. Csak egy számadat: a „Magyarország északnyugati része” c., 1:550 000-es méretarányú térképen, Csehszlovákia területén a kivágatban összesen 9 db magyar településnév szerepel. Minden más helység csak államnyelvi alakjával került föl. Mindezek ellenére az atlasz a víznevek csoportját magyar nyelven közli.

A nyolcvanas évek közepén egyre szaporodik a magas színvonalú, polgári felhasználásra készülő térképek száma. Készül az új világtalasz, az iskolai atlaszok új lapokkal jelennek meg, új autótérképek, turistatérképek, várostérképek látnak napvilágot. Ugyanakkor semmi nem mutat arra, hogy a tájrendszer és a tájnévanyag „eredeti” szemléletének és állapotának visszaállítása irányába történnének lépések. A jelek azt mutatják, nincs annyi erő a magyar földrajztudományban és kartográfiában, hogy a névanyag tekintetében felvállalja a múltat, és ez a térképlapokon is megjelenjen. Apró változások azért bekövetkeznek: az 1986-ban megjelenő új világtalasz⁷⁵ megfelelő térképlapjain fellelhetők olyan változások, amelyek már jelzik: a szemlélet és a magyar névhasználat ellenkező irányban elmozdult a holtpontról. Bár Kárpát-medence térképlap továbbra sincs az atlaszban, a leginkább jellemző helytelenségek (*Kisalföld*, *Alföld*, *Nógrádi-medence* csak magyarországi megjelenése, a *Szlovák-érchegység*, *Zempléni-hegység* névalakok) még nem változnak, eltűnik a *Szlovák-alföld* név, és felkerül az eddig hiányzó *Madaras* hegységnevének. A Magyarország részlettérképeken már a 2500-nál népesebb települések magyar nevei is fent vannak.

Az 1980-as évek második felére véglegesen kialakultnak tűnik Magyarország „új” természetföldrajzi rendszere. A 1960-as évekből gyökerező, az országhatárokhöz igazított rendszertani besorolás első, részletes (kistáj-szintű) tájhatárokat is közlő nyilvános publikációja 1989-ben jelenik meg. Ez a munka a második Magyarország nemzeti atlasza⁷⁶ (továbbiakban MNA) címet viselő mű. Hatalmas előrelépése, hogy 44 év után – először magyarországi kiadású kartográfiai munkában – Kárpát-medence kivágat jelenik meg. Bár e térképlap címe – „Magyarország és szomszédsága” – nem vállalja fel a Kárpát-medence megjelölést, a kivágat mindenképpen „magáért beszél”. E térképen a természetföldrajzi nevek többnyire magyar nyelvűek, a településnevek kettős névrajzzal jelentkeznek. Itt szembesült először a szakma azokkal a súlyos problémákkal, amelyet a tájrendszeri szemléletváltás okozott: a *Kisalföld* név csak Magyarország területére vonatkozik, a szlovákiai oldalon e térképen nincs neve. Az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* név „megszüntetése” miatt, a magyarországi *Zempléni-hegység* szlovákiai folytatására nem

⁷³ *Gömör–Tornai-karszt* »» *Szlovák-karszt* (névcsere a táj szlovákiai részére). A *Slovenský kras* név fordítása.

⁷⁴ *Gömör–Tornai-karszt* »» *Aggteleki-karszt* (névcsere a táj magyarországi részére). A karsztvidék országhatárnál történő „elválgása” tette szükségesé a merőben új név létrehozását. A „Gömör és Torna vármegye határára húzóódó karsztos hegység” jellemzőből keletkezett az elnevezés. Ennek 1920 után Magyarországon maradt részére 1950-től az Észak-borsodi-karszt nevet használták, majd a 1960-as évektől a turisztikailag legfontosabb település nevének felhasználásával született az új elnevezés. Tipikus példája az országhatárokhöz kötött természeti táj lehatárolásnak.

⁷⁵ Nagy Világtalasz (szerkesztőbizottság) [Kartográfiai Vállalat, 1985/86].

⁷⁶ Magyarország nemzeti atlasza (szerk. biz. elnök.: Pécsi Márton) [Kartográfiai Vállalat, 1989].

találtak magyar névalakot. A térképen a *Slaneci-hegység*⁷⁷, földrajzi, történelmi, nyelvhasználati szempontból hibás megoldás szerepel. A *Gömör-Tornai-karszt* nem jelentkezik, a karsztvidéknek csak a magyarországi oldala „nevesített”. A víznevek közül az új alakítású víztárolók magyar névalakja nem szerepel. A településnevek kétnyelvűsége a Kárpát-medencén belül is csorbul. Egyes helységek magyar neve nincs a térképen.

Az ország lakosságát ebben a „névhasználati állapotban” éri a rendszerváltás. Súlyos kulturális probléma, hogy a lakosság művelt rétegének nagy része nem ismeri kellő részletességgel az ország határokon túli magyar földrajzinév-anyagát. A forgalomban lévő térképek szakmailag értékes munkák, de magyar nevek szempontjából információhiányosak. Ebben az állapotban indulnak be az állami kézben lévő térképkiadás mellett a térképészeti kisvállalkozások. A következő évtizedben a magyar kartográfia szétdarabolódása és új szemlélet kialakulása következik.

A magyar földrajzi nevek teljes rehabilitációja, a kettős tájszemlélet kialakulása (1989–2000)

Az 1989-ben bekövetkezett társadalmi és gazdasági fordulat lehetővé tette, hogy már nemcsak állami vállalati keretek között, hanem kisebb vállalkozások munkájaként is készüljenek kartográfiai termékek. Új térképészítő műhelyek alakulnak, mellettük külföldi kiadók jelennek meg a térképkiadásban. A térképészítés szabályozottsága megszűnik. Ennek nagyon hamar a fény- és árnyoldalai is mutatkozni kezdenek. Pozitívumnak tekinthetjük, hogy a rendszerváltás előtti viszonylag merev keretek megszűntek, a térképészek felkészültségüktől és gondolkodásmódjuktól függően új szellemiséget tudtak bevinni az ábrázolásmódba és nem utolsó sorban a névrajz szerkesztési elvei közé. Negatív hatás, hogy olyanok is készíthettek térképet, akiknek nem volt meg a kellő szakmai felkészültsége, ezáltal a piacon jelentős számú, szakmai értelemben csökkent értékű mű jelentkezett. A felszabadult helyzetben egyedül a pénzhiány, a szakma erős alulfinanszírozottsága szab korlátokat. Ennek ellenére néhány év alatt rengeteg hézagpótló, az ábrázolt terület és a méretarány szempontjából is új kiadvány születik. Vizsgált területünk, a Kárpát-medence környezetéről is sok új mű kerül a piacra. Már 1989-ben autótérkép készül, a méretarányához képest teljes magyar névanyag alkalmazásával, Kárpátalja⁷⁸, 1991-ben Erdély⁷⁹, 1992-ben Szlovákia⁸⁰ területéről. Új autóatlaszok és autótérképek születnek Magyarországról, ezek egy része a határokon túli magyar névanyag ábrázolásán túl a magyarországi nemzetiségi településnév-anyagot is szerepelteti. Külföldi kiadó, magyar térképészek szerkesztésével többek között új Magyarország és magyar nyelvű Szlovákia falitérképet jelentet meg, valamint 1994-ben új iskolai földrajzi atlasz

---

⁷⁷ „Slaneci-hg.” a név a szlovák Slanské vrchy helytelen magyaros formában való közlése. A szlovák alak Nagyszalánc település szlovák nevéből (Slanec) képzett név. A hibás hegység név a szlovák nyelvű településnév és a magyar földrajzi köznévkéverékéből keletkezett. A névtanilag helyes megoldás a Szalánci-hegység alak lett volna.

⁷⁸ A „Kárpátalja műemlékei” c. kiadvány melléklete.

⁷⁹ Erdély [Fodor Andrea és Kováts Zsolt, Budapest, 1991.].

⁸⁰ Szlovákia [Fodor Andrea és Kováts Zsolt, DiMap, Budapest, 1993.].

születik. Részletes térkép készül a Székelyföldről⁸¹, és 1995-től megindul az erdélyi tájak magyar nyelvű turistatérképeinek készítése. Néhány év alatt óriási mennyiségű új kiadvány születik. Ezek legtöbbször a magyar olvasó igényeinek kielégítését célozta, tehát névrajzuk magyar szemléletű anyagot vonultat fel. Ugyanakkor jelentős visszalépések is történtek: megjelennek olyan külföldi atlaszok magyar adaptációi, amelyek a térképlapokat nem igazítják a magyar olvasó igényeihez sem az ábrázolt kivágatok, sem a névrajz tekintetében. Ilyen munka az *Officina képes világtalasz*⁸². Ebben részletes Magyarország térkép sincs. Vizsgált térségünket a Közép-Európát bemutató lapok ábrázolják. Kivágati megoldása következtében a Kárpát-medence egésze nem került rá egy térképlapra, így az összefüggések nehezen láthatók. Az atlasz magyar névhasználata minden eddigi atlaszhoz képest hézagos, tájszemlélete minden esetben államhatárokhöz kötött. Magyarország területén kívül csak néhány település, az országok és egy-két fontosnak ítélt táj magyar neve szerepel. Ez is mutatja, mennyire nem szerencsések a külföldi atlaszok nyelvi adaptációi, akár a kivágati, akár a névhasználati szempontokat vizsgáljuk. Mindezekkel párhuzamosan sorra jelennek meg a Kárpát-medencét egy kivágatban bemutató térképek is. MNA után az első ilyen kiadvány az 1994-ben született új iskolai atlasz⁸³ Kárpát-medence térképlapja. Ennek névrajza teljes mértékben a magyar névanyag rehabilitálására törekszik. Szemlélete nem tér vissza az 50-es évek előtti megoldásokhoz, csak annyiban, hogy tájszemléleti alapja országhatároktól független. E munka beépíti névrajzába mindazokat az új tájszemléleti megoldásokat, amelyek 1989 után láttak napvilágot. Azon túl, hogy a legteljesebb magyar névanyag felvonultatása a célja, a magyar kartográfiaiban először, általános térképen rendszerezetten ábrázolja a magyar történeti-földrajzi és néprajzi tájakat, és kísérletet tesz az archaikussá vált középkori magyar település- és víznevek rehabilitációjára. Ezen elvek szerint a Kárpát-medencét ábrázoló falitérképek is elkészülnek.⁸⁴ Az új névrajzi és főképpen tájszemléleti megoldások megjelenése azonban megosztja a szakmát. Egyesek üdvözlik az új próbálkozást, vannak földrajztanárok, akik ezek szellemében készült kiadvánnyal kívánnak dolgozni, mások elítélik, szakmailag értéktelennek tartják. A térképész társadalom egyik fele FNT I.–MNA szemléletmóddal dolgozik, másik része az „új” megoldást követi. Ez az „új” az 1992-től szakmai körökben megjelenő, számos térképen alkalmazott, de nyilvános publikációban csak 1996-ban napvilágot látott munka, amely Magyarország természetföldrajzi tájainak felosztását egyértelműen a Kárpát-medence térségébe illesztve mutatja be. Ez a munka a Kárpát-Pannon térség természeti tájbeosztása (a továbbiakban KPTTB).⁸⁵ Azt hangsúlyozni kell, hogy FNT I.–MNA beosztás és KPTTB magyarországi vonatkozásai alapvető különbséget nem mutatnak. Az eltérések – bár tájhatárok tekintetében is fellelhetők – főképpen az elnevezésekben és természetesen a határokon túli kapcsolatokban rejlenek. KPTTB figyelembe vette a szomszédos nemzetek (és országok hivatalos) tájszemléletét, felkutatta

---

⁸¹ Székelyföld (1:250.000) [Ábel Térképészeti Kft.–Cartographia Kft. Budapest, 1997].

⁸² *Officina képes világtalasz a Föld és a természet* [Officina Nova Budapest, évsz.nélk.]. (Az RV Reise- und Verkehrsverlag GmbH 1992-es kiadású atlaszának magyar változata.)

⁸³ Földrajzi atlasz [Stiefel Falitérkép Kiadó Kft. Budapest, évsz.nélk.].

⁸⁴ az AGÁT Térképészeti Kft. 1999-es és a Stiefel Eurocart Kft. 2000-es kiadványai

⁸⁵ Első publikációja: Pannon enciklopédia, Magyarország földje kitekintéssel a Kárpát-medencére (főszerk. Dr. Karátson Dávid) [Kertek 2000 Kiadó, 1996].

az időközben elfeledett vagy más névvel felcserélt magyar neveket, és mindezeket beépítette rendszerébe.

Közben figyelemre méltó alkotások látnak napvilágot FNT I.–MNA alapon is: 1992-ben új világtasz⁸⁶ jelenik meg, amely az 1985 óta több kiadást megélt munka bővített és átdolgozott változata. Ennek második kiadása⁸⁷ már Kárpát-medence kivágattal jelentkezik. Ez néhány korrekción (Kisalföld valós kiterjesztése, településnevek teljes kétnyelvűsége) kívül névrajzilag az MNA „Magyarország szomszédsága” c. térképével azonos. Ugyanez a Kárpát-medence kivágat jelenik meg némi változtatással (pl. településnevek csak magyar alakokkal) a német közreműködéssel szerkesztett új, középiskolásoknak szánt atlaszban⁸⁸ is. 1999-ben Magyarország atlasza⁸⁹ címmel általános és tematikus térképeket is felvonultató összefoglaló munka jelenik meg az országról. Ebben szintén szerepel Kárpát-medence kivágat, amelynek névrajza nagyrészt kiküszöböli a világtaszban még bennmaradt ellentmondásokat (pl. *Slaneci-hg.*), ugyanakkor külön térképen jelentkezik az MNA-ban már közölt, országhatárokhöz kötött természetföldrajzi tájbeosztás is. A világtasz és a Magyarország atlasz településnév-kezelésére jellemző, hogy továbbra sem vállalja fel a határokon túli teljes kétnyelvűséget. A 2500 lakosnál kisebb települések csak államnyelvi nevekkkel szerepelnek. Az MNA-alapú tájzsemlélettel készült munkák mindegyikére jellemző, hogy nem vesz tudomást a Kárpátoktól keletre és délre lévő magyar településnév-anyagról, csak államnyelvi alakokat közöl.

KPTTB-alapon 1999-ben látott napvilágot először világtasz.⁹⁰ Ebben Kárpát-medence térkép teljes magyar névrajzzal, Magyarország kivágatok (közigazgatási és általános földrajzi), valamint Magyarország részlettérképek is közlésre kerülnek. Utóbbiak teljes kivágatán minden önálló település szerepel, a határokon túl teljes kétnyelvűséggel.

Összegezve az 1989-óta eltelt, több mint 10 esztendő, jól látható, hogy némi kivétellel a magyar térképészek mindegyike egyetért abban, hogy a magyar névanyag rehabilitálására szükség van, munkáikban ez jelentkezik is. Ugyanakkor a névanyag eltérő mennyiségi, területi és tájzsemléleti tényezői azok, amelyek a vitákat okozzák. Tehát a különböző álláspontok következtében Magyarországon kettős tájzsemléleti rendszer alakult ki. Ez a kettősség egymással párhuzamosan él a térképeken, és a tankönyvek anyagát vizsgálva látható, hogy jelen van az oktatásban is.

A fentiekben közölt írás a szerző 2000. augusztus 17-én, Piliscsabán a HUNGEO-találkozón elhangzott előadásának magyarázatokkal kiegészített anyaga.

---

⁸⁶ Földrajzi világtasz (szerk.biz.elnök: Dr.Papp-Váry Árpád) [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1992].

⁸⁷ Cartographia Világtasz (szerk.biz.elnök: Dr. Papp-Váry Árpád) [Cartographia Kft. Budapest, 1995/96].

⁸⁸ Földrajzi atlasz [Cartographia–Westermann Budapest, 1994].

⁸⁹ Magyarország atlasza (szerk.biz.elnök: Dr. Papp-Váry Árpád) [Cartographia Kft. Budapest, 1999].

⁹⁰ A Föld Világtasz (felelős szerk.: Faragó Imre, vezető szerk.: Sasi Attila) [AGÁT térképészeti Kft.–Nyír-Karta Bt. –Szarvas András, 1999].